

ରମକଳି

ପାଲ-ପୁରୁଷେର ଘାଟେର ଉପରେଇ ପ୍ରକାଣ ବଟଗାହଟାର ଏକଟା ଶିକଡ଼ ବିଶାଳ ଅଞ୍ଚଗରେର ମତ ଝୁଣ୍ଡୀ ପାକାଇସା ଗରେର ତିଜର ମୂଢ଼ ସେଁଧାଇସା ଯେନ ପିଠେ ବୋଦ୍ଦ ପୋହାଇତେଛେ । ପୁଲିନ ଦାସ ତାହାର ଉପର ହାଟୁଭାଙ୍ଗ ଦୟେର ମତ ଉବୁ ହଇସା ବସିଯା ଜଳେ ଖୋଲାମକୁଟି ଛୁଟିଯା ‘ବାଂ ଛୁଡ଼ୁଡ଼ି’ ଥେଲିତେଛିଲା ; ତାହାର କିଥେ ଗାମଛା, କାନେ ଏକଟା ପୋଡ଼ା ବିଡ଼ି ।

ମିତେ ବଳାଇ ଦାସ ଆସିଯା ଡାକିଲ, ଏହି ଯେ ପେଲା, ଉଠେ ଆୟ, ଓରେ ଓ ଥେପାଚଣ୍ଡୀ, ଉଠେ ଆୟ ! ଖୁଡୋ ଯେ—

ପୁଲିନ ହାତେର ଖୋଲାମକୁଟିଟା ଜଳେର ପରିବର୍ତ୍ତେ ମାଟିତେ ଆହ୍ଵାଇସା କହିଲ, ଟେଂସେହେ ବେଟା ବୁଢୋ ?

ବଳାଇ ସୋଖାହେ କହିଲ, ଆର ଦେରି ନାହିଁ, ଉଠେ ଆୟ ।

ଉଭୟେଇ ପାଇଁର ପଥ ଧରିଲ, ବଳାଇ ଆଗେ, ପୁଲିନ ପିଛନେ ।

ପୁଲିନ ମହେନ୍ଦ୍ର କହିଲ, ବୁଢ଼ୀ ଖୁବ କୌନ୍ଦରେ, ନୟ ରେ ବଳା ?

ବଳା କହିଲ, ଖୁ-ଉ-ବ, ଆହାଡ଼-ବିଛେଡ଼ କରଛେ ।

ମାଥାଟା ତାହାର ପ୍ରାୟ ଘାଡ଼େର ନିକଟ ହେଲିଯା ପଡ଼ିଲ, ଟୋଟ ଦୁଇଟା ଚିବୁକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥାକିଯା ଗେଲ ।

ଆମାର ଉଭୟେଇ ନୀରବ, ମାନ୍ତ୍ରା ଧରିଯା ଚଲିଯାଛେ । ଏକଟା ଗାଇ ମାନ୍ତ୍ରାର ଧାରେ ପତିତ ଜମିତେ ଲଥା ଦଢ଼ିତେ ବୀଧା, ଦୀର୍ଘ ଆକାର, ସବଳ ଦେହ, ବର୍ଣ୍ଣ ରୋର, କୋକଡ଼ା ଚାଲ, ଆର ସର୍ବାଙ୍ଗ ବେଡ଼ିରା ବେଶ ଏକଟି ଯିଷି ଲାବଣ୍ୟ । ଏ ଛାଡ଼ା ଆର କୋନ ଗୁଣ୍ଟି ଛିଲ ନା । ବୁନ୍ଦିର ଧ୍ୟାତି ତୋ କୋନ କାଲେଇ ନାହିଁ, ବାଲାକାଲେଇ ପାଠଶାଳାର ଗୁରୁମହାଶୟ, ‘ଏକ ପଯ୍ସାର ତିନଟେ ଆୟ, ତା ତିନଟେ ଆମେର କଣ ଦ୍ୱାର୍ବ’ ଝାଡ଼ା ତିନଟେ ସନ୍ତୋତେଓ ବୁଝାଇତେ ନା ପାରିଯା ନିଜେଇ ତାହାର ବହୁ-ମଧ୍ୟର ଗୁରୁହାଇସା ବଗଲେ ପୁରିଯା ଦିଯା କହିଯାଇଲେନ, ବାବା, ଶୁଭକର ଯେ ଏ ଜୟେ ବୈରାଗୀ-କୁଳେ ଜୟ ନିମ୍ନେ ହିସେବେ ପରସ୍ତ ବୈରାଗ୍ୟ କରେଛେ, ତା ଜାନତାମ ନା ! ତୋମାର ପଡ଼ାନେ ଆମାର କର୍ମ ନୟ ।

ପୁଲିନଚନ୍ଦ୍ରର ଏକ ଦେହଞ୍ଚି ତିମି ଆର କିଛୁଟ ପ୍ରଶଂସା କରିବାର ମତ ଛିଲ ନା ।

ତାହାର ଦେହଥାନି ସ୍ଵର୍ଗ, ଦୀର୍ଘ ଆକାର, ସବଳ ଦେହ, ବର୍ଣ୍ଣ ରୋର, କୋକଡ଼ା ଚାଲ, ଆର ସର୍ବାଙ୍ଗ ବେଡ଼ିରା ବେଶ ଏକଟି ଯିଷି ଲାବଣ୍ୟ । ଏ ଛାଡ଼ା ଆର କୋନ ଗୁଣ୍ଟି ଛିଲ ନା । ବୁନ୍ଦିର ଧ୍ୟାତି ତୋ କୋନ କାଲେଇ ନାହିଁ, ବାଲାକାଲେଇ ପାଠଶାଳାର ଗୁରୁମହାଶୟ, ‘ଏକ ପଯ୍ସାର ତିନଟେ ଆୟ, ତା ତିନଟେ ଆମେର କଣ ଦ୍ୱାର୍ବ’ ଝାଡ଼ା ତିନଟେ ସନ୍ତୋତେଓ ବୁଝାଇତେ ନା ପାରିଯା ନିଜେଇ ତାହାର ବହୁ-ମଧ୍ୟର ଗୁରୁହାଇସା ବଗଲେ ପୁରିଯା ଦିଯା କହିଯାଇଲେନ, ବାବା, ଶୁଭକର ଯେ ଏ ଜୟେ ବୈରାଗୀ-କୁଳେ ଜୟ ନିମ୍ନେ ହିସେବେ ପରସ୍ତ ବୈରାଗ୍ୟ କରେଛେ, ତା ଜାନତାମ ନା ! ତୋମାର ପଡ଼ାନେ ଆମାର କର୍ମ ନୟ ।

ଇହାର ଉପର ଲେ ଛିଲ ଯେ ଶୁଭିମାନ ବେ-ତାଳ ।

ଯଜମାଣେ ହୁଲୋତୋ ମର୍କାକାଣେର ମତ ଭୀରପ ଗଞ୍ଜିର ଆଲୋଚନା ଚଲିଯେଛେ, ବୁଢ଼ା ଜାହୁରାନ ହୁଲୋତୋ ମର୍କାଣେ ଦିତେଛେ, ଯଜମାଣମୁକ୍ତ ଲୋକ ଭ୍ରମିତ, ନିଷ୍ଠକ, ମହେ ଲୋକଙ୍କ ପୁଲିନଚନ୍ଦ୍ର ଯେନ କୋତୁକେର କାତୁକୁତୁତେ ଶୁଣିଲୁ କରିଯା ହାସିଯା ଉଠେ—ହେ ହେ ହେ ହେ, ଏ ମାଇରି ଆମାର ଖୁଡୋକେ

লিখেছে, তেমনে বুড়ো—ইয়া চূল, ইয়া ঢাকি, ঠিক ঠিক, জামুবান, জামুবান—হৈ হৈ হৈ হৈ !

আবার হয়তো হৃত্তাহুর মিতালির রক্তে মজলিস তো মজলিস, দেবগণ পর্ণস্ত হালিয়া আকুল, সেখানে পুলিন বিষয়ে হতবাক, চক্র দুইটা ছানাবড়ার মত বিষ্ফারিত, পাশের লোককে বলে, কি মাইরি যে হালিস, ‘তাৰ ঠিক নেই। তাৰপৰ সোঁসাহে বাহবা দেৱ, বলিহাৰি বাপ হষ্ট, বাবুদেৱ প্যান্ডুৱাৰ চেমেও তুমি জিলে পালোয়ান।

গ্রহকাৰও বাদ থান না, পুলিন কহে, বইটাৰ কিঞ্চ ভাৰী চহট মাইরি, এ একেবাৰে অবাক-অস্পান শাগিয়ে দিয়েছে !

আবার রাবণ-বধে দীতা উকাবে আনলিত শ্রোতৃগুলী আবেগে জয়মনি কৱিয়া উঠে। বিচিত্র পুলিন, বিচিত্র তাহার রসবোধ, দে সজল চক্ষে বলে, আহা-হা, এতগুলা বেধবা হ'ল, আহা-হা !

আবার সক্ষে সঙ্গেই ব্যগ্র অহসক্তানে কহে, আচ্ছা, লক্ষ্য তা হ'লে যাহেৱ সেৱ কৰত ক'রে হ'ল ? এক পয়সা, না তু পয়সা ?—তা লেখে নাই ?

লোকে তাই বুদ্ধিমুক্তিৰ উপৰ রং চড়াইয়া কহে, ক্যাপা !

পুলিন রাগে না, হাঙ্গাম্যথে উত্তৰ দেয়, এঁঁ !

রাগে একজন, আৰ লজ্জায় দুঃখে মৱিয়া যায় আৰ একজন। হই জনেৰ প্ৰথমটি পুলিনেৰ স্তৰী, যশো আঠারো-উনিশ, গোলগাল আটোট দেহ, নায় গোপিনী।

কিঞ্চ পুলিন কহে, সাপিনী। পুলিনেৰ নিবুঁকিতাৰ লজ্জায়, ঘোচায় গোপিনী রাগে, সাপিনীৰ মতই গৰ্জায় ; কথাঙ্গলি বাহিৰ হয় সাপিনীৰ জিহ্বাৰ মতই, লকলকে তৌক্ষ ভয়াবহ। নিৰ্বোধ, সৰ্বজনেৰ হাঙ্গাম্যপদ স্থামীৰ ঘৰে শত লজ্জাৰ মধোও সাস্তনাৰ একটি আৰুৰ গোপিনীৰ মিনিয়াছিল, সে ওই দ্বিতীয় বাক্তিটি, যে পুলিনেৰ জন্ত লজ্জায় দুঃখে মৱিয়া ধৰ্কিত ; সে পুলিনেৰ বৃক্ষ খুড়ো রামদাস মোহাস্ত, যাহাৰ সহিত পুলিন জামুবানেৰ সামৃষ্ট দেখিতে পাৰে।

রামদাসেৰ অবস্থা বেশ ভালই, মোটা জোতজমা, উঠানে বড় বড় মৱাই, ঘৰে দৃঢ়বতী গাতী, গ্রামে দু-শশ টাকাৰ তেজাবতি।

তবে তাহার চেহাৰাটা আজ শুধু চূল-ঢাকিৰ অংশই নহ, তিৰকালই কেমন বেোড়া বিশ্রি, তাই ঘোৰেন ঘথন সে শ্ৰীমতীকে লহীয়া পৱন আগ্ৰহে সংসাৰ পাতিয়াছিল, তথন শ্ৰীমতী বামহাসেৰ ওই বদ চেহাৰার অংশই নাকি তাহার পাতানো সংসাৰে লাখি মৱিয়া কোথাৰ একদিন উধাৰও হইয়া গিয়াছিল।

গৃহী-বৈৱাগীৰ বংশধৰ রামদাস শ্ৰীমতীৰ সকানে হৰেক ইকম তালি দেওয়া আলখালা পৱিয়া ৰোলা কাঁধে ভৰয়ুৰে তিখাৰী বৈৱাগী সাজিল, লোকে সংসাৰকে ঝাড়িয়া ফেলিয়া দিল, কিঞ্চ সংসাৰ তাহাকে ছাড়িল না।

শ্ৰীমতীৰ সকান হিলিগ না, কিঞ্চ তাহার জিজ্ঞাসাৰ ঝুলিন মধো কোন দিন শ্ৰী আসিয়া পৱেশ

କରିଯା ତାହାକେ ମଂସାରେ ଦିକେ ଯିବାଇଲ ; ତଥନ ଭିକାର ମଞ୍ଚରେ ତାହାର ତିନଶୋ ଟାଙ୍କାର ପୁଁଜି, ଆର ବାଡ଼ିର ଜ୍ଞୋତିଗାର ଧାନ ଟିକାଦାର-ଭାଗଦାରେର କାହେ ବେଶ ମୋଟା ହଇଯାଇ ଅରିଯାଛିଲ । ଶ୍ରୀମତୀର ଅଭାବେ ରାମଦାନ ଶ୍ରୀକେ ଲହିଯା ବେଶ ଆଟାଲୋ କରିଯା ମଂସାର ବୀଧିଲ । *

ପାଚଜନେ କହିଲ, ମୋହାନ୍ତ, ଏଇବାର ଭାଲ କ'ବେ ସଂମାର ପାତ, ଏକଟି ଭାଲ ଦେଖେ ବୋଷେଇ ।

ରାମଦାନ କହିଲ, ରାଧେ ରାଧେ, ଓ କଥା ଛାଡ଼ନ ଦାଉ ଦାଦା । ରାଧାରାଣୀ ଆମାର ମନେଇ ଭାଲ, ଧାନେଇ ସୋଜା, ବାହିରେ ବେଜାଯ ବୀକା । ବୀକା ରାଯେର ଲାଙ୍ଘନାଟାଇ ଦେଖ ନା ! ଜୟ ରାଧେ, ଶ୍ରୀମତୀ ଶ୍ରୀମତୀ !

କେ ଏକଜନ ଶ୍ରୀ-ଜୀତିର କି ଏକଟା ନିନ୍ଦା କରିଲ, ମୋହାନ୍ତ ମାଧ୍ୟା ଜିନ୍ତ କାଟିଆ ସବିନୟେ ପ୍ରତିବାଦ କରିଲ, ଜୟ ରାଧେ, ଓ କଥା ବ'ଳ ନା, ବଲାତେ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀମତୀର ଜାତ, ଓରା ମରାଇ ଭାଲ ।

ଏକଜନ ଟୌଟକାଟା କଠୀର ବସିକତା କରିଯା ଫେଲିଲ, ତା ତୋମାର ଶ୍ରୀମତୀ—

ମୋହାନ୍ତ ହାସିଯା କହିଲ, ବଲାମ ଯେ ଦାଦା, ଶ୍ରୀମତୀର ଜାତ ଓରା, ସୁଲବ ନିଯେଇ ଯେ କାରବାର ଓଦେର । ଅମ୍ବଲିରୁକେ କେ କବେ ପଢନ୍ତ କରେ ଦାଦା ?

ଏହି ସମୟ ରାମଦାନେର ବଡ ଭାଇ ଶ୍ରୀମତୀ ବହର ଆଷ୍ଟକେର ଫୁଟ୍‌ଫୁଟ୍ ମାହୁନେ ପୁଲିନକେ ରାଖିଯା ମାରା ଗେଲ । ରାମଦାନ ପୁଲିନକେ ବୁକେ କରିଯା ‘ନା ବିହିଯାଇ ଶ୍ରାମେର ମ’ ହଇଯା ଉଠିଲ ।

ସୁଲବ ପୁଲିନ ବଡ ହିଲ । ବୈଷ୍ଣବେର ଛେଲେ, କୌରନେର ଆଖଡାଯ ଥୋଲ କରତାଳ ଛାଡ଼ିଯା ଲାଟିର ଆଖଡାଯ ଲାଟି ଧରିତେ ଶିଥିଲ । ବଲା ସଙ୍ଗୀ ହିଲ, ଗାଁଜା ଧରିଲ । ରାମଦାନ ଶାସନ କରିତେ ପାରିଲ ନା, ଶୁଦ୍ଧ ଦୁଃଖେ କରିଲ, ତବୁ ମନେ ମନେ ନିଜେଇ ମାଜନା ଥୁଁଜିଯା ଲାଇଲ, ବେଶ ଏକଟି ଗୋଚାଲୋ ବଉ ଆସିଲେଇ ପୁଲିନ ମାଝୁସ ହଇବେ, ବୋକା ବୁକ୍ଷିବାନ ହଇବେ, ଘର ବୁବିବେ, ନା ବୁବେ ଘର ଘାଡ଼େ ଚାପିଯା ପରିଚର କରିଯା ଲାଇବେ ।

ରାମଦାନ ପୁଲିନେର ଅଜ ପାତୀ ଥୁଁଜିତେ ଲାଗିଲ ।

ସୌରଭୀ ବୈଷ୍ଣବୀ ଆସିଯା କହିଲ, ମୋହାନ୍ତ, ତା ଆମାର ମଙ୍ଗଲୀର ସଙ୍ଗେ ପୁଲିନେର ବିଯେ ଦାଉ ନା କେନ ? ଛେଲେବେଲାର ସାଥୀ ହାଟି, ଭାବୁ ଥୁ—

ରାମଦାନ କହିଲ, ରାଧେ ରାଧେ, ତା ଯେ ହସ ନା ସୌରଭୀ, ଆମରା ହଲାମ ଜାତ-ବୋଷେ, ଆର ତୋମରା ତେବେକଥାରୀ ।

ସୌରଭୀ ଛିଲ ଧୋପାର ଯେଯେ, ଭେକ ଲହିଯା ବୈଷ୍ଣବ ହଇଯାଛେ । ତାହାର ଯେଯେର ସଙ୍ଗେ ଭାଇଶୋର ବିବାହ ଦିତେ ରାମଦାନେ କୁଟି ହିଲ ନା । ନା ହିଲେ ସୌରଭୀର ଯେଯେ ମଙ୍ଗଲୀ ବେଶ ହୁଣ୍ଣି, ବେଶ ନଜମେ-ଧରା ଯେଯେ । ତବେ ଏକଟୁ ରମୋଛଳା, ଯାକେ ବଲେ ‘ଭଗମଗ’ ଭାବ, ଦେଇ ଭାବେ ଦେ ଚକଳ । ଚକଳିତେ ତାହାର ଦେହେ ହିଙ୍ଗୋଳ ଧେଲିଯା ଯାଇ, କଥା ବଲିତେ ହାସି ଉପଚିରୀ ପଡ଼େ । ହାସିଲେ ନିଟୋଳ ଗାଲେ ଟୋଲ ପଡ଼େ, ମେ ଶ୍ରୀବାଟି କ୍ଷେତ୍ର ବୀକାଇଯା ଦୀଡାୟ । ନାକେ ବସକଳି କାଟେ, ଛଡା ବୀଧିଯା ଚୂଳ ବୀଧେ, କଥାର ଧରନଟାଉ ତାହାର କେମନ ବୀକା ! ଲୋକେ କତ କି ବଲେ, କିମ୍ବ ତାହାତେ ତାହାର କିଛୁ ଆସେ ଥାଇ ନା । ନନ୍ଦୀର ବୁକେ ଲୋହାର ଚିରେଓ ଦାଗ ଆକେ ନା, ପ୍ରୋତ୍ସବ ବର ହସ ନା ।

ମଙ୍ଗଲୀ ପୁଲିନେର ଚେଲେ ବହର ଚାରେକୁ ଛୋଟ, ବାଲ୍ଯାଶୀରୀ, ଦୁଇଲବେର ଭାବୁ ଥୁ । ପୁଲିନ

নমহে অসমের মঞ্জুরীদের বাড়ি যায়, মঞ্জুরী সামনে অভ্যর্থনা করে, যথে দীপ্তি হৃষিঙ্গা উঠে,
রসোজ্জলা আয়ও উচ্ছল হইয়া উঠে।

পুলিন বলে, কি হে রসকলি, করছ কি ?

তুইজনে ‘রসকলি’ পাতাইয়াছে।

মঞ্জুরী মৃচকি হাসিয়া স্বরে বলে—

“তোমায় আৰকছি হে অঞ্জে থতন কৰে।”

পুলিন এ কথার উত্তর খুঁজিয়া পায় না।

অতাৰ-অভিযোগে কত দিন মঞ্জুরীৰ মা সৌৱতী আসিয়া কহে, দেখ লো মঞ্জুরী, ছুটো টাকা
কাৰ কাছে পাওয়া যায় কি না, নইলে তোৱ খাড়ুটা বাঁধা দিতে হবে।

মঞ্জুরী বলে, খাড়ু আমি বাঁধা দেব না রসকলি। তুমি টাকা এনে দাও।

পুলিন শশব্যাস্তে বলে, সে কি রসকলিৰ মা, খাড়ু বাঁধা দেবে কি ? আমি টাকা এনে
মিই।

সৌৱতী আপত্তি কৱিলে মঞ্জুরী কহে, কেন, রসকলি কি আমাৰ পৰ ?

খুড়াৰ তহবিল সকান কৱিয়া না পাইলে চাউল বিজ্ঞ কৱিয়া সে টাকা আনিয়া দেয়।

আবাৰ মঞ্জুরী কখনও কখনও পুলিনেৰ হাত চাপিয়া ধৰিয়া বলে, না, তুমি দিতে পাৰে না,
ও মাঝেৰ চালাকি।

মাঝে-বিষে বগড়া হয়, পুলিন ব্যস্ত হইয়া উঠে, কিন্তু মঞ্জুরী কহে, খবৰদার, আড়ি কৱব।

দশ বছৰ বয়সেই মঞ্জুরীৰ একবাৰ বিবাহ হইয়াছিল, কিন্তু পাতাটিকে মঞ্জুরীৰ পছন্দ হয় নাই,
তাই তাহাকে সে নাকচ কৱিয়া দিয়াছে। সে বেচাৰী বছৰাব মঞ্জুরীৰ জন্য ইটাইটি কৱিয়া
শেষে অন্তৰ বিবাহ কৱিয়া সংসার পাতিয়াছে। মঞ্জুরীকে ছাড়পত্ৰ কৱিয়াছে।

নানা কাৰণে রামদাস সৌৱতীকে প্ৰত্যাখান কৱিল।

রামদাস সৌৱতীকে ফিৰাইয়া দিল ; সৌৱতীও ঘৰে গিয়া পুলিনকে ফিৰাইয়া দিল, কহিল,
বাবা, মেঘেৰ আমাৰ সোমন্ত বয়েস, তুমি আৱ এস না। একেই তো পাচজনে পাঁচ কথা বলে।
মনে ভেবেছিলাম, তোমৰা দুটি ছেলেবয়সেৰ সাথী, দু হাত এক ক'ৰে দিয়ে দেখে চোখ জড়োৰ,
তোমাৰ কাৰক তা দেবে না। আমাকে তো আমাৰ মেঘেৰ বিয়ে দিতে হবে !

কথাটা পুলিনেৰ বড় বাজিল, সে দুই দিন খাইল না, শুইল না, মাঠে মাঠে ঘূৰিয়া
বেড়াইল।

রামদাস শেষে রাজী হইল, বেশ, মঞ্জুরীৰ সঙ্গেই পুলিনেৰ বিবাহ হোক।

সময়টা হোলিৰ, রামদাস শ্ৰীধাৰ বৃন্দাবন যাইবে। তাই স্থিৰ হইল যে, রামদাস ফিৰিলে
বিবাহ হইবে।

কিন্তু উপরওয়ালাৰ অতিপ্রায় অস্তুকৃপ।

শ্ৰীধামে সহস্রা একদিন রামদাসেৰ সঙ্গে হারান্তো শ্ৰীমতীৰ দেখা হইয়া গোল। শ্ৰীমতী

ତଥନ ଗାଛତ୍ତୀର କଲେବାଯ ଛଟକ୍ତ କରିତେହେ, ପାଶେ ବାରୋ-ତେରୋ ସର୍ବରେ ଯେଷେ ଗୋପିନୀ ବସିଯା
ବସିଯା ଅରୋର ସରେ କାହିଁତେହିଲ ।

ଶ୍ରୀଲୋକଟିର କାତରାନିତି ଆର ବାଲିକାଟିର କାଜାର ହସ୍ତାପରବଶ ହଇଯା ରାମଦାନ ସାହାଯ୍ୟ ଅତ୍ରସର
ହଇଯା ଗୋଗିମିର ପାଶେ ବସିଲ, କଣେ ତାହାର ମୁଖପାନେ ଚାହିଁଯା ସାଙ୍ଗରେ ଡାକିଲ, ଶ୍ରୀମତୀ !

ରୋଗସଙ୍କାର କାତର ଶ୍ରୀମତୀ ରାମଦାନେର ମୁଖପାନେ ଚାହିଁଯା ଫେପାଇଯା କୌଦିଯା ଉଠିଲ, ରାମଦାନ
ଉତ୍ତରୀୟ-ପ୍ରାଚ୍ଯ ଦିଯା ଚୋଖ ମୁହାଇଯା ଦିଲ । ଶ୍ରୀମତୀ ତାହାର ପା ହଇଟା ଚାପିଯା ଧରିଯା କହିଲ, ଆମାର
ଯାବାର ସମୟ ପାଯେର ଧୂଳେ ଦାଓ । ଆର ଏହି ମେରୋଟାକେ ନାଓ । ବଡ଼ ଭାଲ ଯେଇ, ମାୟର ମତ ନୟ,
ପାର ତୋ ପୁଲିନେର ସଙ୍ଗେ ବିଯେ ଦିଓ । ତର ନେଇ, ଅଜାତେର ଯେଇ ନୟ । ମେହି ଯେ, ବାଡିଲ ପ୍ରେମଦାନ୍ତକେ
ମନେ ପଡ଼େ, ମେଓ ଜାତ-ବୋଟ୍ୟ, ତାରଇ ଯେଇ ।

ରାମଦାନ କାତର କଟେ କହିଲ, ଶ୍ରୀମତୀ, ରାଧାରାଣୀ, ଆମି ଯେ ତୋମାର ତବେ ଆଜିଓ ଶୃଷ୍ଟ ସର ବୈଧେ
ବ'ସେ ଆଛି ।

ଶ୍ରୀମତୀ ଦେ କଥାର କୋନ ଉତ୍ତର ଦିଲ ନା, ଶୁଦ୍ଧ କଞ୍ଚା ଗୋପିନୀକେ କହିଲ, ମା, ଏହି ତୋର ବାପ,
ଏଁର ସଙ୍ଗେ ଯା, ଆମାର ଚେରେଓ ଆଦରେ ରାଖବେ । ଆର ଏକଟା କଥା ଗୋପିନୀ, କଥନେ ଯେନ ସ୍ଵାମୀ
ଛାଡ଼ିଲ ମି, ତୁଇ ବୋଟ୍ୟ, ଧାରୁକ ନିଯମ, ତୁର ଭତେ ହୁଥ ନେଇ ।

ଶ୍ରୀମତୀକେ ବୃଦ୍ଧାବନେ ବିସର୍ଜନ ଦିଯା ଗୋପିନୀକେ ଲାଇୟା ରାମଦାନ ବାଡ଼ି ଫିରିଲ ।

ସୌରଭୀକେ ଡାକିଯା ପଞ୍ଚାଶ, ଏକଶୋ, ଶେବେ ଦୁଇଶୋଟି ଟାକା ହାତେ ଦିଯା କହିଲ, ସୌରଭୀ,
ଆମାଯ ବାକିଯ ଥେକେ ଥାଲାନ ଦାଓ ।

ଏକମୁଠୀ ଟାକା ଖୁଟେ ବୀଧିଯା ସୌରଭୀ ହାଲିଯୁଥେଇ ବାଡ଼ି ଫିରିଲ ।

ସୌରଭୀ ମଞ୍ଜରୀର ଜଣ୍ଠ ପାତ୍ର ଟିକ କରିଲ, କିନ୍ତୁ ମଞ୍ଜରୀ କହିଲ, ନା ।

ମା ଶେବେ ରାଗ କରିଯା ରାମଦାନେର ଟାକା ଲାଇୟା ବୃଦ୍ଧାବନେ ଚାଲିଯା ଗେଲ ।

ମଞ୍ଜରୀ ହୁଇ ଦିନ କୌଦିଲ ; ତାରପର ଆବାର ଉଠିଲ, କ୍ରମେ ହାସିଲ, ମୁଦ୍ରକଳି କାଟିଲ, କିନ୍ତୁ ବିବାହ
କରିଲ ନା ।

ଏଦିକେ ପୁଲିନେର ସଙ୍ଗେ ଗୋପିନୀର ବିବାହ ହଇଯା ଗେଲ । ପୁଲିନ ଯେନ ମଞ୍ଜରୀର ନେଥା ଛୁଲିଲ ।
ଦେ ଦିନ-ରାତି ସବେଇ ଥାକେ, ବାଡ଼ିର ବାହିର ହୟ ନା, ଦେଖିଯା ରାମଦାନ ହୁଥେ ହାସିଲ । ମଞ୍ଜରୀ ହୁଇ-
ଚାରି ଦିନ ପୁଲିନେର ଅପେକ୍ଷା କରିଯା ଶେବେ ଏକଦିନ ଭଢା କରିଯା ଚଲ ବୀଧିଯା, ନାକେ ମୁଦ୍ରକଳି କାଟିଲା,
ପାନ ଚିବାଇତେ ଚିବାଇତେ ରାମଦାନେର ବାଡ଼ିତେ ଆସିଯା ଉଠିଲ । ରାମଦାନ ତଥନ ବାଡ଼ିତେ ଛିଲ ନା ;
ଉଠାନେ ଦାଡ଼ାଇୟା ମଞ୍ଜରୀ ମୁଢକି ହାସିଯା ଘରେର କକ୍ଷ ଥାରକେ ଉଦ୍‌ଦେଶ କରିଯାଇ ବାଲିଲ, କହି ହେ ମୁଦ୍ରକଳି,
ବୁଝି କଉ ?

ପୁଲିନ ଘରେର ତିତର ଗୋପିନୀର ସହିତ କଥା କହିତେହିଲ, ମଞ୍ଜରୀର ଆଓଯାଜ ପାଇୟା ଅନ୍ତ
ଦୂରାର ଦିଯା ମେ ଛୁଟିଲା ପାଇୟା ଗେଲ । ଗୋପିନୀ ନଭ୍ୟଥେ ସବେର ମଧ୍ୟେଇ ଦାଡ଼ାଇୟା ବାହିଲ ।
ମଞ୍ଜରୀ ସବେ ଛୁଟିଲା ଗୋପିନୀର ବୋମଟା ତୁଲିଯା ଦେଖିଯା ଟୋଟେର ଆଗାର ପିଚ କାଟିଯା କହିଲ,

ଗୋପିନୀ ମୁଖ ତୁଳିଆ ଚାହିଁ ।

ମଙ୍ଗରୀ ଆବାର କହିଲ, ତା ହାଁ ବଡ଼, ବସକଲିର ତୋମାକେ ପଛଳ ହମେହେ ?

ଗୋପିନୀ ଏବାର କଥା କହିଲ, ଯେନ ଚିମଟି କାଟିଆ କହିଲ, ନା ।

ମଙ୍ଗରୀ ବଲିଲ, ବାବ, ଏହି ଯେ ପାଞ୍ଚ ପଡ଼େ ବେଶ ! ତା ହାଁ ବଡ଼, କେବେ ପଛଳ ହୁଁ ଲି, କିନ୍ତୁ ଜେନେହେ ?

ଗୋପିନୀ ସେଇ ଚିମଟି କାଟାର ମତି କହିଲ, ବସକଲି କାଟିତେ ଜାନି ନା କିନା, ତାଇ ।

ମଙ୍ଗରୀ ସବ ବୁଝିଲ, ଏବାର ଦେ ହାସିଯା ବିଶ୍ୱାସର ଭକ୍ଷିତେ ଗାଲେ ହାତ ଦିଯା କହିଲ, ଓମା, ତାଇ ନାକି ? ତା ଆମାର କାଛେ ବସକଲି କାଟା ଶିଖିବେ ବୁଝ ?

ଗୋପିନୀ କହିଲ, ଶେଥାବେ ? ଦେଖୋ, ଠିକ ତୋମାର ମତନଟି ହେଉଥାଇ ।

ମଙ୍ଗରୀ କହିଲ, ତାଇ ଶେଥାବ । କିନ୍ତୁ ଧୈର୍ୟ ଧ'ରେ ଥାକା ଚାହିଁ । ପାରବେ ତୋ ?

ଗୋପିନୀ କହିଲ, ପାରବ, କିନ୍ତୁ ତୋମାର ମସନ୍ଦର ହବେ ତୋ ? ବଲି, ଆସବେ କଥନ ? ବସମୟରା ଛାଡ଼ିବେ ତୋ ?

ମଙ୍ଗରୀ ଏବାର ଠେକାର ଦିଯା କହିଲ, ଆମାର ବସମୟରା ନୟ ଅସମୟେ ଏହେ ମସନ୍ଦର ଦେବେ । ତୋମାର ବସମୟ ଯେ ଏକଦଣ ଛାଡ଼େ ନା ଦେଖି !

ଗୋପିନୀ କହିଲ, ଓ ଦୁଦିନ, ଏଥନ ନତୁନ ନତୁନ ନାଲାତେର ଶାକ ହେ । ତାରପର ବୁଡ଼ୋ ଗର୍ବ ଠିକ ହାମେ ଗିଯେ ପଡ଼ିବେ, ଯା ନାହିଁ ।

ମଙ୍ଗରୀ ଏକଟୁ ସବାର ଦିଯା କହିଲ, ତା ଭାଇ, ବୁଡ଼ୋ ଗର୍ବ ବେନ୍ଦେ ବାଖଲେଇ ହୁଁ ! ଯାର ଦାଡ଼ି ନାହିଁ, ତାର ଆବାର ଗର୍ବ ପୋଷାର ଶଥ କେବେ ?

ଗୋପିନୀଓ ଏବାର ଏକଟୁ ସବାର ଦିଯା କହିଲ, ଧୋଡ଼ା ହ'ଲେ କି ଚାବୁକେର ଅଭାବ ହୁଁ ହେ, ତା ହୁଁ ନା । ଯଥନ ଗର୍ବ ପୁରେଛି, ତଥନ ଦାଡ଼ି କି ନା ଜୁଟିବେ ? ବଲି, ପରାନେର କାପଡ଼େ ଆଚଳ ତୋ ଆଛେ, ତାତେଇ ବୀଧିବ ।

ମଙ୍ଗରୀ ହାସିଯା କହିଲ, ସବି ହିଁଡେ ପାଲିମେ ଥାଏ ?

ଗୋପିନୀ କହିଲ, ଇମ୍, ପାଧି କି !

ମଙ୍ଗରୀ କହିଲ, ଦେଖୋ ।

ଗୋପିନୀ ସେଇ ମୁକ୍ତଭରେଇ କହିଲ, ତଥନ ନା ହୁଁ ହେଡ଼ା ଆଜଳ ଗଲାଯ ଦିରେ ଝୁଲବ ହେ, ତା ବ'ଳେ ଆଜଳେ ତୋ ଆର ଭାଗାଡ଼େ ହିତେ ପାରି ନା ।

ଇହାର ପର ମଙ୍ଗରୀ ଆର କଥା କହିଲ ନା, ଆଚମକାଇ ଯେନ ବାଡ଼ି ଫିରିଲ, ତଥନ ମୁଖାନାର ହାଲି ହିଲ ନା, ଯେନ ଥମଥମେ ଜଗଭରା ମେଘ ।

ପରମିନ ହଇତେ ବସକଲିର ବାଡ଼ିତେ ପୁଲିନେର ଆହର ଯେନ ବାଡ଼ିଆ ଗେଲ । ଲୋକ ପାଠାଇଯା ପୁଲିନକେ ଆନାଇଲ, ତାହାର ଗାନ୍ଧା ଭାଜିଆ ଦିଲ । ଏଥନ ଆହର ପୁଲିନେର ଗାନ୍ଧାର ଆଜଳର ମଙ୍ଗରୀ ମକାର ହେବ ନା । ମଙ୍ଗରୀ ବଲାକେ ଦେଖିଯା ବିରକ୍ତ ହୁଁ ନା । ଏଥନ କଥାର କଥାର ମଙ୍ଗରୀ ଦେବ ଚଲିଯା ପଡ଼େ । ପାନ ଦେଇ । ପୁଲିନ ଆବାର ବାଡ଼ି ଛାଡ଼ିଲ, ପୂର୍ବେର ଚରେ ଯେନ ବେଳି ଶକ୍ତ କରିଯା ବୁଝିଯା

ବାଢ଼ିତେ ଆଡ଼ା ଗାଡ଼ିଲ ।

ମଞ୍ଜରୀ ମାରେ ମାରେ ଆବାର ଏଓ ବଲେ, ରୁଦ୍ରକଳି, ଏ ତୋ ଭାଲ କାଜ ହଜେ ନା !

ପୁଲିନ ହୋତକାର ମତ କହେ, କି ?

ମଞ୍ଜରୀ ମୁଢ଼ିକି ହାସିଯା ବଲେ, ଏହି—ଆମାର ବାଢ଼ିତେ ଏମନ କ'ରେ ଚରିଶ ସନ୍ତୋ ପାଢ଼େ ଥାକା !

ପୁଲିନ ତେମନିଇ ଭାବେଇ ବଲେ, କେନ ?

ମଞ୍ଜରୀ ସୁର କରିଯା ଗାନ ଧରେ—

“ପାଚ ଶିବେର ବୋଟୁମି ତୋମାର,

ଉହେ ଗୋମା କରେଛେ, ଗୋମା କରେଛେ ।”

ପୁଲିନ କହେ, ଧୋଁ ।

ଗୋପିନୀ ସତ୍ୟ ସତ୍ୟାଇ ରାଗ କରିଲ, କିନ୍ତୁ ଭାଙ୍ଗ୍ୟ କେ ? ଯାହାର ଉପର ଯାନ, ମେ-ଇ ଯେ ଯାନେର ମୁଖେ ଛାଇ ଦିଯା ଦିଲ । ମେ ଥାବାର ମୟୟ ଆସେ, ଦୁଇଟା ଥାଯ, ଦେଶେର ଦେଶେ ହାତ୍ତାଶ୍ଚନ ହଇଯା ଫେରେ, ମଞ୍ଜରୀର ବାଡ଼ି ଆଡ଼ା ଜ୍ଵାଯ, ଘରେର ପର୍ଯ୍ୟା ପର୍ଯ୍ୟ ମଞ୍ଜରୀର ଘରେ ତୁଳିଯା ଦିଯା ଆସେ । ମଞ୍ଜରୀର ନାକି ସୋନାର ନଥ ହଇତେଛେ, ଗୋପିନୀ ଜ୍ଵିଯା ଗେଲ । ପୁଲିନ ଯା ଦୁଇ-ଚାରିଟା କଥା ଗୋପିନୀର ସହିତ କଥ, ତା ପର୍ଯ୍ୟ ମଞ୍ଜରୀ-ବିଶେଷଭିତ । ମେନିଲ ରାତ୍ରେ କଥାଯି କଥାଯି ନିର୍ବେଦ କହିଲ, ରୁଦ୍ରକଳି ତୋମାର କି ନାମ ଦିଯେଛେ ଜ୍ଞାନ ଗା ? ଗୋପିନୀ ନୟ, ମାପିନୀ । ତା ସତ୍ୟ, ମରେତେଇ ତୋମାର ଫୌଲ୍ ।

ଗୋପିନୀ ଏକଟା ଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧିବର୍ଯ୍ୟ କଟାକ୍ଷ ହାନିଯା ଛୁଟିଯା ପଲାଇଲ । ବାଜି ଦିଶ୍ରହର ପର୍ଯ୍ୟ ବାହିରେ କାହିତେ କାହିତେ ମନେ ପଡ଼ିଲ, ମେ ବଲିଯାଛିଲ, ଯଦି ଆଚଳ ହେଡେ, ତବେ ଛେଡ଼ା ଆଚଳ ଗଲାଯି ଦିଯା ଝୁଲିବେ । ଡାଙ୍ଗୋନ୍ତ ବାଧାହତ ନାହିଁ ସତ୍ୟାଇ ଆଚଳ ଛିଡିଯା ଦାଢ଼ି ପାକାଇତେ ବରିଲ । ଘରେ ପୁଲିନ ତଥନ ଅଧୋରେ ନିଜ୍ରା ଯାଇତେଛେ, ସୁଧି ବା ରୁଦ୍ରକଳିକେ ସମ୍ମ ଦେଖିତେଛିଲ ।

ପାଶେର ଘରେର ଦରଙ୍ଗୀ ଖୁଲିଯା ବୁଝ ମୋହାନ୍ତ ବାହିର ହଇଲ, ସେତ୍ବଜ୍ଞ ଗୋପିନୀକେ ଦେଖିଯା ଚମକିଯା କହିଲ, କେ ? କେ ? ଏ କି ମା ? ବାହିରେ କେନ, ମା ଆମାର ?

ଗୋପିନୀ ଫୌପାଇଯା କୌଦିଯା ଡାଟିଲ, ବୃଦ୍ଧେର ମେହମର୍ପେ ତାହାର ହାତେର ପାକାନୋ ଆଚଳ ଏଲାଇଯା ଖୁଲିଯା ଗେଲ ।

ମୋହାନ୍ତ ଗୋପିନୀକେ ବୁକେ ଲାଇଯା କାହିଯା କହିଲ, ମା, ବୁଡୋ ଛେଲେର ମୁଖେର ଦିକେ ଚେରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର, ମା ଆମାର, ଆସି ଆଶୀର୍ବାଦ କରଛି—ଭାଲ ହବେ, ଭାଲ ହେ ତୋର ।

ପୁଲିନେର ବ୍ୟବହାରେ ଶାନ୍ତ ମେହ-ହର୍ବଲ ବୁଝ ମରମେ ମରିଯା ଗେଲ । କଠୋର ହଇତେ ଚେଟା କରିଲ, ପର୍ଯ୍ୟା ଟାନ ଦିଲ, କଥା ବୁଝ କରିଲ, କିନ୍ତୁ ତବୁଓ ଯେ ପୁଲିନ ମେହ ପୁଲିନିଇ ବହିଯା ଗେଲ । ଅଧେର କିବା ମାଜି କିବା ଦିନ !

ଶୁଦ୍ଧ ରୁଦ୍ରକଳିର ବାଡ଼ିତେ ବସିଯା ବଗାର ମହିତ ଥୁଡ଼ାର ଆୟୁର ଦିନ ଗଣନା କରିତେ ଶାପିଲ ।

ରାତ୍ରଦାର କିନ୍ତୁ ବାଚିତେ ଚାହିଯାଛିଲ, ମର୍ଯ୍ୟେ ମରିଯାଓ ଗୋପିନୀର ଜନ୍ମ ବାଚିତେ ଚାହିତ । ମର୍ଯ୍ୟ ତାହାର ଭାବନା ହଇତ, ମେ ମରିଲେ ଗୋପିନୀର ମଧ୍ୟ କି ହଇବେ ?

কিন্তু মাঝৰ অমৰ নয়, যৱণের পরোয়ানা সঙ্গে লইয়াই অঞ্চ লওয়া। সহসা একদিন রামধানের ত্বর আসিল। মোহাস্তের বৰল হইয়াছিল, ইপানি ছিল, হঠাৎ একদিন ইপানি মৃত্যুৰ মূর্তিতে বুকে চাপিয়া বসিল।

গোপিনী চোখের জলে বুক ভাসাইয়া সেৱা কৰিতে বসিল। পাড়াপড়লী আসিয়া আসিল। মোহাস্ত যেন কাৰ অচুম্বকান কৰিতেছিল, কিন্তু সে তখন পাল-পুকুৱেৰ ঘাটে বসিয়া ‘ব্যাং ছুড়ছুড়ি’ খেলিতেছিল।

পাড়াপড়লী তিড় জমাইয়া বসিয়া আছে, কেহ বলে, মোহাস্ত, হৱি বল, বল—জয় রাধারাণী !

রাধারাণীৰ জয়গানে চিৰমুখৰকষ্ঠ চাৰণ কিন্তু আজ এ সময়ে রাধারাণীৰ ধ্যান কৰিতে পাৰিল না। মৃগমায়াছন্ন রাজা তয়তেৰ মত শুধু বলিল, মা গোপিনী, কিছু কৰতে পাৱলাম না মা।

গোপিনী শেষে আছাড় খাইয়া পড়িল। হায়, তাহাৰ নীড় যে তাঙ্গিয়া যায়। অঞ্জনীড় বিহুনীৰ কল্পন ছাড়া আৱ উপায় কি ? পাড়াৰ মেয়েৱা দূৰে দাঁড়াইয়া ছিল, কিন্তু কেহ এই গোপিনীকে ধৰিতে সাহস কৰিল না। বড়া বোগী, কখন শেষ নিষ্পাস পড়িবে, খাবি খাইয়া মৰিবাৰ নোটিও হয়তো দিবে না। মড়া ছুইয়া কে অন্তি হইবে !

ধৰিল শেষে একজন। সে মঞ্জুৰী।

মঞ্জুৰী আসিয়াই শোকবিহুলা গোপিনীকে ধৰিল। কহিল, তোম কি ?

মুমুৰ্মু মোহাস্ত একটা দীৰ্ঘনিষ্পাস ফেলিয়া টানিয়া টানিয়া কহিল, গ্ৰামেৰ পাঁচজন আছেন, আমাৰ শেষ ইচ্ছা ব'লে যাই—আমাৰ স্থাবৰ সমস্ত সম্পত্তিৰ মালিক হ'ল গোপিনী। আৱ সকলেৰ কাছে এই তিক্ষে, ছেলেটাকে যেন শুই বেশ্টেৰ হাত হ'তে বাঁচিও।

কথাটাৱ সকলেৰ চক্ষু গিৱা পড়িল মঞ্জুৰীৰ উপৰ। সকলেই ভাবিতেছিল, সে কি কৰিয়া বলে, সে কি কৰিয়া বসে ! কিন্তু মঞ্জুৰী গোপিনীৰ এলানো দেহথানি পৰম সাক্ষনাতৰে জড়াইয়া বসিয়া ছিল। বসিয়াই বহিল, চাঞ্চল্য দেখা গেল না।

মোহাস্ত যখন কথাটা আৱস্থ কৰে, তখনই বলাৰ সঙ্গে পুলিন আসিয়া পৌছিয়াছিল, সেও কথাটা শুনিল।

কথাটা আজ তাহাকে প্ৰথম আৰাত দিল, মান-অপমানেৰ ব্যাদ আজ সে দুৰ্বি প্ৰথম বুৰিল।

লোকে তখন মোহাস্তেৰ শেষ ইচ্ছাৰ সমালোচনায় ব্যস্ত। পুলিন দাওয়া হইতে নামিয়া পড়িল, কেহ লক্ষ্য কৰিল না ; কিন্তু মঞ্জুৰী ডাকিল, যাচ্ছ কোথা ?

পুলিন কহিল, আৱ এ বাড়িতে নয়।

মঞ্জুৰী কহিল, ছি, এই কি বাগেৰ সময় ? এস, খুড়োৰ মুখে জল দাও, কানে নাম শোনাও।

পাড়াহুক লোক এই বেহাৱা মেঘেটাৰ দীমাইন নিৰ্বজ্ঞতাটো অবাক হইয়া তাহাৰ মৃৎপানে চাহিয়া বহিল। মেঘেৱা গালে হাত দিল। পুলিনও মঞ্জুৰীৰ মৃৎপানে চাহিল,

ତାଂପର ଧୀରେ ଧୀରେ ଖୁଡାର ଶିଥରେ ବସିଯା ମୁଖେ ଗଙ୍ଗାଜଳ ଛିଲ, ଡାକିଯା କହିଲ, ବଲ କାକା, ତାର ରାଧାରାଣୀ !

ବୃଦ୍ଧ କହିଲ, ଜୟ ରାଧାରାଣୀ ! ଦସ୍ତା କର ମା, ଅନାଧିନୀ ଦୁଃଖିନୀକେ ଦସ୍ତା କର ମା !

ବେଳୋ ଆଡାଇ ପ୍ରହରେ ଶମର ରାମଦାସ ବରିଲ, ଅଞ୍ଜୋଷିତିଯା ଶେଷ ହିତେ ରାଜି ଏକ ପ୍ରହର ହଇଯା ଗେଲ ।

ତଥନ ମଞ୍ଜରୀ ଗୋପିନୀକେ କହିଲ, ତବେ ଆମି ଆସି ।

ଗୋପିନୀ ବଲିଲ, ଏମ ।

ମଞ୍ଜରୀ ଚାରିଦିକ ଚାହିୟା ସରଲଭାବେଇ କହିଲ, କତା କହି ? ଏକାଟି ଥାକତେ ଭୟ କରବେ ନା ତୋ ?

ଗୋପିନୀର ମନେ ହଇଲ, ମଞ୍ଜରୀ ବୁଝି ତାହାକେ ଠାଟା କରିଲ । ମେ ଉତ୍ତର କରିଲ, ଆସା ଯାଉଁଥାଇ ସଥନ ଏକା, ତଥନ ଏକା ଥାକତେ ଭୟ କରଲେ ଚଲବେ କେନ ? ଆବ ଏକାଇ ତୋ ଥାକା ଏକ ବ୍ୟକ୍ତମ ।

ମଞ୍ଜରୀ କଥାଟା ଗାୟେ ନା ଲଇଯା କହିଲ, ଆମି କିନ୍ତୁ ତାଇ ଏକା ଥାକତେ ପାରତାମ ନା ।

ଗୋପିନୀ କହିଲ, ଆମି ହ'ଲେ ଏକା ଥାକତେ ସହି ନା ପାରତାମ, ଗଲାୟ ଦଢ଼ି ଦିତାମ, ତବୁ—

ମଞ୍ଜରୀ ଏବାର ଏକଟୁ ବାନିଯା ଉତ୍ତର ଦିଲ, ବାଲାଇ ଥାଟ, ମରବ କେନ ? ଆସି ତାଇ, କିନ୍ତୁ ରସକଳି ଗେଲ କୋଥା ?

ଗୋପିନୀ କିନ୍ତୁରେ ମତ କହିଲ, ରସକଳି ନାକେଇ ଆଛେ, ସବେ ଗିଯେ ଆୟନା ନିଯେ ଦେଖ, ପୋଡ଼ା ମୁଖେର ଉପରେଇ ବଲମଳ କରଛେ ।

ମଞ୍ଜରୀ ଏହି ଆକସ୍ମୀକ ଆସାତେ ଯେନ ବିହଳ ହଇଯା ପଡ଼ିଲ । ବହ କଟେ ଆୟସହରଥ କରିଯାଉ କିନ୍ତୁ ଶେଷଟା ଉତ୍ତରେର ବେଳାୟ ବଲିଯା ଫେଲିଲ, ରସକଳି ତୋ ନିଜେର ନାକେଇ ଥାକେ ବୁଡ଼, ଏ ସେ କେଡେ ନେଓଯା ଯାଇ ନା ! ତା ତୁମି ଯଦି ଚାଓ ତୋ ନା ହୟ ଦେବାର ଚେଷ୍ଟା କରି ।

ଗୋପିନୀ ଫୋସ କରିଯା ବଲିଲା ଦିଲ, କି ବଲଲେ ତୁମି ? ତୋମାର କାହ ଥେକେ ଭିକ୍ଷେ ଆମି ଚାଇ ନେ, ଚାଇ ନେ । ଯାଓ ତୁମି, ଯାଓ ।

କଥାଗୁଲି କୁନ୍ଦ ଏକ-ନିଶ୍ଚାସେ ବଲିଯାଇ ସେ ସବେ ଚୁକିଯା ମଞ୍ଜରୀର ମୁଖେର ଉପରେଇ ଦୂରଜାଟା ଦଢ଼ାମ କରିଯା ବସ କରିଯା ଦିଲ ।

ମଞ୍ଜରୀ ଧୀରେ ଧୀରେ ବାଡ଼ି ଫିରିଲ, ବୁକେର ଭିତର ତାହାର ଯେନ ଆଣୁ ଜଳିତେଇଲ । ଶାପିନୀର ଏତ ବିଷ ! ଆପନାର ବିଷେ ହତଭାଗିନୀ ଆପନି ଜର୍ଜର ହଇଯା ମରକ !

ଆପନ ବାଡ଼ି ଚୁକିତେଇ ମଞ୍ଜରୀ ଦେଖିଲ, ପୁଲିନ ତାହାର ଦାଣ୍ଡାର ଉପର ବସିଲା ।

ମଞ୍ଜରୀର ଦେହ ବ୍ୟାପିଯା ଏକଟା ହିଙ୍ଗେଲ ବହିଯା ଗେଲ । ହାନିତେ ତାହାର ମୁଖ ଭରିଯା ଉଠିଲ ।

ପୁଲିନ ଉଠିଯା କହିଲ, ରସକଳି !

ମଞ୍ଜରୀ ହାସିଯା ଉତ୍ତର ଦିଲ, ବ'ଳ ବଲି ।

পুলিন বসিল ।

বরের তালা খুলিতে খুলিতে মঙ্গরী বলিল, রসকলি, তুমি ভাই সোনাকপালে পুরুষ । ঝী-ভাগ্যে ধন ।

পুলিন খুব রাগিয়া কহিল, ও ধন আমার ভান্দর-বড়, ছুঁতে পাপ ।

মঙ্গরী থিল থিল করিয়া হাসিয়া কহিল, আর বউটি? কি গো, চুপ ক'রে রইলে যে? উন্তর দিতে পারলে না? আচ্ছা, আমিই ব'লে দিই, সে তোমার গলার মালা, ঠোটের হাসি ।

পুলিন কহিল, না রসকলি, হ'ল না, সে আমার গলার ফাসি । ঠাণ্টা নয় রসকলি, একটা কথা তোমার বলতে এসেছি, আমি কাল থেকে নিজের বাড়িতে যাব । ও বাড়িতে আর ধাক্ক ন না ।

নিজের বাড়ি অর্থে পুলিনের পৈতৃক বাড়ি । বাস্তব চক্ষে বাড়িটি একটি মৃত্যুমন্ত বিভীষিকা, কিন্তু কল্পনায় বাড়িটি বেশ, অর্থাৎ উঠান-ভরা বনফুল, আচীর তাঙ্গিয়া সীমা অসীমে মিশিয়াছে, ঘরের ভিতরেও চাঁদের আলো থেলে ।

মঙ্গরী কহিল, বেশ, তা ভাল, তারপর থাবে কি ক'রে?

পুলিন চট করিয়াই কহিল, বোঝেমের ছেলে, তিক্কে ক'রে থাব ।

মঙ্গরী কহিল, আরও ভাল; কিন্তু ভিক্ষেতে মেলে তো চাল, তা রঁধবে কে? বউকে নিয়ে যাও ।

পুলিন প্রবল প্রতিবাদে মাথা নাড়িয়া কহিল, না ।

মঙ্গরী কহিল, কেন? আর তুমি 'না' বললেও সে ঘটি না ছাড়ে?

পুলিন কহিল, ছাড়বে না? মারের চোটে ভূত ছাড়ে, তা জান? হঁ হঁ কথায় আছে, 'পড়লে পরে হয়ু ভাতু, না পড়লে ঢেঁজাৰ গুঁতু' ।

মঙ্গরী কহিল, বেশ। রসকলি আমার বলে ভাল, এ যেন সেই, 'ও পাবেতে ধান পেকেছে লম্বা লম্বা শীৰ, টুকুস ক'রে ম'রে গেল লকার রাবণ' । তা যেন হ'ল, আজ বাত্রের মত তো বাড়ি যাও ।

পুলিন বলিল, না, আর নয় ।

মঙ্গরী পরিহাস-ছলেই কহিল, তবে আজ রাতটা পাল-পুরুরের বটগাছেই কাটাবে নাকি?

পুলিন কহিল, না, তোমার দাঙ্গাতেই পড়ে ধাক্ক ।

মঙ্গরী হাসিল, দুই আর দুইয়ে চার হয়—এ কথাটা যে বুবে না, সে চারের গুরুত্ব না বুঝিলে তাহার উপর রাগ করিয়া নাক কি?

তবু সে বলিল, লোকে বলবে কি?

পুলিন বাহির-দরজার দিকে ক্ষিপিল ।

মঙ্গরী কহিল, যাও কোথা?

ପୁଲିନ କହିଲ, ଦେଖି, କୋଥାଓ—

ମଙ୍ଗରୀ ଆସିଯା ତାହାର ହାତ ଧରିଯା ବଲିଲ, ସେତେ ହସେ ନା, ଏସ, ଶୋବେ ଏସ—

ପୁଲିନ ବ୍ୟାସ୍ତ ହଇଯା ବଲିଲ, ନା ନା, ଲୋକେ ବଲବେ କି ?

ମଙ୍ଗରୀ କହିଲ, ଯା ବଲବାର ତାରା ତୋ ବ'ଲେଇ ନିଜେରେ, ଆବାର ବଲବେ କି ? ଶୋନ ନି, ଆଉଇ ତୋମାର କାକା ବଲଲେ, ଓହି—

ପୁଲିନ ତାହାର ମୁଖ ଚାପିଯା ଧରିଯା କହିଲ, ତୋମାର ପାରେ ଧରି ବସକଳି, ଛି, ଓ କଥା ତୁମି ବ'ଲ ନା ।

ମଙ୍ଗରୀ ହାସିଯା ମୃଦୁରେ ଗାନ ଧରିଲ—

‘ଲୋକେ କଥ ଆସି କୁକୁ-କଳକିନୀ,

ଶଥ, ସେଇ ଗରବେ ଆସି ଗରବିନୀ !’

ପୁଲିନ ତାହାର ହାତଥାନା ଚାପିଯା ଧରିଲ, ଶ୍ରୀର୍ଷ ତାହାର ମେ କି ଉତ୍ତାପ ! ମଙ୍ଗରୀ ମୃଦୁ ଆକର୍ଷଣେ ହାତଥାନି ଛାଡ଼ାଇଯା ଶାସ୍ତ ମଧୁର କଟେ କହିଲ, ଛାଡ଼, ବିଚାନା କରି ।

ତକ୍ତକେ ସରଥାନି, ଲାଲ ମାଟି ଦିଯା ନିକାନେ, ଆଲପନାର ବିଚିତ୍ର ହାଦେ ଚିତ୍ରିତ ; ଦେଓଯାଲେ ଧାନ-କର୍ମେର ପଟ—ସେଇ ପୁରାନୋ ଗୋରାଟୀଦ, ଅଗମ୍ବାଧ, ସୁଗଳ-ମିଳନ ; ସବଗୁଲିର ପାରେ ଚଳନେଇ ଚିକ । ମେବେର ଉପର ଏକଥାନି ତକ୍ତାପୋଶ, ଏକ ଦିକେ ପରିକାର ବେଦୀର ଉପର ଝକ୍କାକେ ବାସନଞ୍ଜଳି ଶାଜାନୋ ।

ତକ୍ତାପୋଶେ ଉପର ଖୁଟାନେ ବିଚାନା ବିଚାଇଯା ଦିଯା ଏକଟି ଛୋଟ ଚୌକିର ଉପର ବର୍କିତ ତୋଳା ବିଚାନାର ଗାନ୍ଧା ହିତେ ଦେଖିଯା ଦେଖିଯା ଏକଥାନା ‘ସିଜ୍ଜୁନୀ’ ଆନିଯା ପୁରାତନ ବିଚାନାର ଉପର ବିଚାଇଯା ଦିଲ । ଶିଜ୍ଜୁନୀଟି ମଙ୍ଗରୀର ନିଜେର ହାତେ ଅତି ଧତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ଚାକ୍ରଶିଳ୍ପେର ଅପରାପ ହାଦ୍ଦ ବିଚିତ୍ରିତ । ବିଚାନାଟି ବେଶ କରିଯା କରିବାର ଘୁରାଇଯା ଫିରାଇଯା ଦେଖିଯା ଡାକିଲ, ଏସ ।

ପୁଲିନ ଘରେ ଆସିଯା ତକ୍ତାପୋଶେ ବସିଲ । ଦେଖିଲ, ମଙ୍ଗରୀ ଅଭ୍ୟାସମତ ଝିଯ୍ୟ-ବୀକିରା ଦ୍ୱାରାଇଯା । —ସେଇ ହାସି, ସେଇ ସବ ; ଶୁଣୁ ଦୃଷ୍ଟିଟୁଳ ନୂତ୍ନ । ମେ ତଥନ ମୁଢ, ଆବିଷ୍ଟ, ଏକାଗ୍ର ।

ପୁଲିନ କଥା କହିଲ, ଭାବଟା ଗନ୍ଧଗନ କିନ୍ତୁ ସହୃଦୟ, ବସକଳି !

ମଙ୍ଗରୀ ଚମକ ଭାଙ୍ଗିବା କହିଲ, କି ଗୋ ?

ପୁଲିନ କହିଲ, ତୁମ୍ଭ—ତୁମ୍ଭ—ଆମାର—ଆମାର—ଆମାର—

କଥାଟା ଶେଷ କରିବେ ପାରିଲ ନା, ପ୍ରତିବାରଇ ବାଧିଯା ଥାମ୍, ଆର ପୁଲିନ ରାଙ୍ଗ ହଇଯା ଉଠେ ।

ମଙ୍ଗରୀ ଖିଲ ଖିଲ କରିଯା ହାସିଯା କହିଲ, ତୋମାର—ତୋମାର—ତୋମାର—କି ଗୋ ?

କୋତୁକେ ଶୀର୍ବା ବୀକାଇଯା ଥାନିକର୍କଣ ପୁଲିନେର ନତ ଲଜ୍ଜିତ ମୁଖେର ଉପର ଉଚ୍ଚଳ ଦୃଷ୍ଟି ହାବିରା ମହୀୟ ତାହାର ମୁଖ ପୁଲିନେର କାନେର କାହେ ଲାଇଯା ଗିଯା ବଲିଲ, ଆସି ତୋ ତୋମାରଇ ଗୋ ।

କଥାଟା ବଲିଯାଇ ମେ ଚଟ କରିଯା ଦ୍ଵର ହିତେ ବାହିର ହଇଯା ଗେଲ, ଚକଳ ଲୟ ଗାତ୍ର ଗାତ୍ର ଗାତ୍ରିତେ, ଛୋଟ ଦ୍ୱାରିତଗତି ବରନାଟିର ଘରେ । ବାହିରେ ଗିଯାଇ ଦୟଙ୍ଗାଟା ଟାନିଯା ଶିକଳ ଆଟିଯା ଦିଲ । ଏକବାର ଦୟକା ଦୟିନୀ ବାଜାର ଆସିଯା ମେନ ପୁଲିନକେ ତୁମ୍ଭ କରିଯା ଅନ୍ତରକେ ହୀଥ କରିଯା ଆଚରକାଇ ଚଲିଯା ଗେଲ ।

শিকল টানিয়া দিয়া আচলে চোখ মুছিতে মুছিতে চেঁকিশায় আসিয়া মঞ্জুরী আচল পাড়িয়া শুইয়া পড়িল ।

বাজ্জিতে পুলিন আসে নাই, বেলা এক শুভ হইয়া গেল, তবুও মেঘ নাই । গোপিনী অপেক্ষায় বসিয়া ছিল, সহসা সে সব ঝাড়িয়া ফেলিয়া উঠিল, সান সারিয়া রাঙ্গা চড়াইল ।

খুট করিয়া শব হইল, ওই বুধি আসিল ! প্রবল অভিমানে বাণ দৃষ্টিকে বাসার কঢ়ায় সে নিবিষ্ট করিল, হাতের খুণ্টি প্রয়োজনাতিরিক্ত অতি-বিক্রমে ঘুরিয়া উঠিল, থন—থন—থন ।

এই বুধি তাকে, সাপিনী হে !

পোৰা বিড়ালটা দাওয়ায় লাফাইয়া উঠিয়া ভাকিল, ম্যাও—ম্যাও—ম্যাও ।

আর দৃষ্টি মানিল না, ফিরিল ; কিন্তু কই ? শৃঙ্খল অঙ্গন, তেজানো বহির্বার—মাঝুমের বার্তা তো দিল না !

হাতের খুণ্টিটা সজোরে বিড়ালটার পিঠে হানিয়া গোপিনী গালি পাড়িল, বেরো, বেরো, বেরো, আপন বেরো ।

কতক্ষণ কাটিয়া গেল, গোপিনীর মনে হইল, বুধি বা একটা যুগ ।

সহসা বহির্বার খুণ্টিয়া বলাই আসিয়া দাওয়ায় বসিল । হাতের হঁকা টানিতে টানিতে কহিল, শুনেছ যিজেনী, কাল রেতে মিতে যে মঞ্জুরীর বাড়িতে—

বলাই পুলিনের মিতে, তাই গোপিনীকে ভাকিত—মিতেনী, গোপিনী ভাকিত—মিতে ।

গোপিনী কহিল, শুনি নই, তবে জানি ।

বলাই বলিল, আবার নিজের বৰ সাফ হচ্ছে, সেইখানেই থাকবে, এ বাড়িতে থাকবে না ।

একটা লজ্জা চাকিতে পাঁচটা লজ্জা মাথায় লাইতে হয় । গোপিনী কহিল, আমই যে থাকতে দেব না, সে আমি কাল ব'লে দিয়েছি, বাড়ি চুকলে ঝাঁটার বাড়ি দেব ।

বলাই বিজের মত মাথা নাড়িয়া বলিল, ও, তাই বুধি এত ! আবার মঞ্জুরীকে পত্র করবে !

বুকে পাথর চাপা দিলেও মাঝুম কাতরাইতে পারে, কিন্তু এই কথাটা এখন শানে গোপিনীকে আবাত করিল যে, সে আব কথা কহিতে পারিল না ।

বলাই কহিল, কাল রেতে জমিদার গাঁয়ে এসেছেন, তুমি নালিখ কর ।

গোপিনী দীপ্ত প্রতিবাদে কহিল, না ।

তারপর উভয়েই নৌবৰ ; গোপিনীর হাতের খুণ্টি নড়ে না, চোখ কড়ার উপর, কিন্তু দৃষ্টি নয়, পলকও পড়ে না ।

বলাই মনে মনে কি যেন মুক করিতেছিল, শেষে দালালির ভদ্রিতে রসান দিয়া কহিল, বেশ বলেছ, সেই ভাল, ও ‘চুরু গুরু চেয়ে শৃঙ্খল গোয়ালই ভাল’ ।

তারপর আবার হঁকা টান পড়িল—ফড়ুর ফড়ুর । একমুখ ধৈঁয়া ছাড়িয়া কহিল, আমাদের তো ছিঁড়লে মালা গাঁথতে আছে, তাবনাই বা কি ! ভাত থাকলে কি কাকের অভাব হয়, কি বল মিতেনী ? আমি বায়েছি, সব ঠিক ক'রে দেব তোমার ।

• ପେଣିଶେଖେ ସମ୍ପତ୍ତିର ଆଶ୍ୟ ମିଳେନୀର ମୃତ୍ୟୁନାମ୍ବାନେ ଚାହିଲ ।

ମିଳେନୀ କୋନ କଥାର ଉତ୍ତର ନା ଦିଲା ସବେ ଚୁକିଯା ଦୟଜା ବକ୍ଷ କରିଯା ଦିଲ । ବାଜା ପୁଣ୍ଡିତେ ଲାଗିଲ ।

ପୁଣିନ କୋହାଲି ହାତେ ବାଡ଼ି ସାଫ କରିତେଛିଲ । ‘ଅନଭ୍ୟାସେର ଫୌଟାଯ କପାଳ ଚଡ଼ଚଡ଼ କରେ’, ପୁଣିନ ଧାର୍ଯ୍ୟା ଯେମ ନାହିଁଯା ଉଠିଯାଛେ । ହାତ ଟାଟାଇଯା ଉଠିଯାଛେ, ଶିର୍ଦ୍ଦାଢ଼ା ଟମଟନ କରିତେଛେ, ତବୁ କାଜ ମାରା ଚାଇ । ଦ୍ଵାଳୋକେର ଅନ୍ଧାସ, ଛିଃ—ତାର ବଡ ଲଙ୍ଘ ଆର କି !

ମିଳେ ବଳାଇ ଆସିଯା କହିଲ, ଭ୍ୟାଳା ରେ ମିଳେ, ତା ଭାଲ ।

ପୁଣିନ କୋହାଲି ନାମାଇଯା ବଲିଲ, କର୍କେତେ କିଛୁ ଆଛେ ? ଛେଂକୋ ଲମ୍ବ, ଅନ୍ତର ଆମାର ।

ବଳା କଲିକଟା ଖମାଇଯା ପୁଣିନକେ ଦିଲ । ଧୂତରୋ-ଫୁଲି ଇଂଦ୍ରେ ହାତ ଝାନ୍ଦିଯା ପୁଣିନ ଟାନ, ଧାରିଲ —ହଶ ହଶ ହ—ଶ ।

ବଳାଇ କହିଲ, ତା ଏକ କାଜ କରଲି ନା କେନ ମିଳେ ? ଜମିଦାର ଏମେହେନ, ତାର କାହେ ପାଡ଼ିଲେ ଏକବାର ହ'ତ ନା, ତୋର ହ'ଲ ମୋଦର ଖୁଡ଼େ, ଆର ଓର ମୁଦରାର, ଓରାରିଶ ହ'ଲି ତୁହ, ଓ ଯାଗୀ ମଞ୍ଚପତ୍ତିର କେ ? ଚଲ୍ଲ ଏକବାର, ଦେଖିବି, ଏଥୁନି ତୋର ମଞ୍ଚପତ୍ତି ତୋର ହବେ ।

ଅନ୍ତୁତ ପୁଣିନ, ବିଚିତ୍ର ତାର ସଂସାର-ବୋଧ, ମେ କହିଲ, ଓର କି ହବେ ?

ବଳାଇ ବଲିଲ, ତୋର ବଡ—ତୁହ ଖେତେ ଦିବି ।

ପୁଣିନ କହିଲ, ନା ନା, ଆମି ଯେ ରୁମକଲିକେ—

ବଳାଇ ମୋତ୍ସାହେ କହିଲ, ରୁମକଲିକେ ପତ୍ର କରିବି, ଓ ମରକ ଗେ—ଯା ମନ କରକ ଗେ । ତୋର କି ?

ମେ ଯେ ନେହାଂ ଅମାହୁସୀ ହୟ, ହାଜାର ହଡକ ମେ ଜ୍ଞୀ । ମନ୍ତା ପୁଣିନେର ଯୋଚଡ଼ ଦିଲା ଉଠିଲ । ପୁର୍ବେ ତାହାର ମାନ୍ଦନା ଛିଲ, ତାହାର ପ୍ରାପ୍ୟ ଧନମୂଳ୍ୟ ଗୋପିନୀର ନିକଟ ମୁକ୍ତି ପାଇବାର ହକ୍କାର ଲେ ।

ପୁଣିନ ବଲିଲ, ନା ମିଳେ, ତା ହୟ ନା ।

ଯେବେନ ଦେବା, ତେବେନଇ ଦେବୀ !—ବଳାଇ ବିରକ୍ତଭାବେ ଉଠିଲ, ବାନ୍ଧା ଧରିଲ ଜମିଦାରେର କାହାରିବ ପାନେ ।

ପୁଣିନ ଭାଙ୍ଗା ଦାଉରାଟାର ଉପର ଭାବିତେ ବସିଲ ।

ଜମିଦାରେର ପଞ୍ଚମୀ ଚାପରାଶୀ ଆସିଯା ଭାଙ୍ଗା କୀଶରେର ମତ ଥନ ଥନ କରିଯା କହିଲ, ଆରେ ପୁଣିରା, ଆଲୋ ଆଲୋ, ବାବୁର ତଳବ ଆଲେ ।

ପୁଣିନ ଚରକାଇଯା ବଲିଲ, କ୍ୟାନେ, କ୍ୟାନେ, କାହେଲେ ଦାରୋଯାନଙ୍ଗୀ ?

ପଞ୍ଚମୀ କହିଲ, ମୋ ହାମି ଜାନେ ନା ।

ଜମିଦାରେର କାହାରିତେ ପୁଣିନ ଆସିଯା ପ୍ରଗାଢ଼ କରିଲ ।

ବାବୁ ବସିତେ ତାମାକ ଟାନିତେଛିଲେନ, ଗୋମତୀ କଲମ ପିଥିତେଛେ । କର୍ମଜନ ମାତରମ

এখানে বসিয়া ছিল, আবু ওধারে এক পাশে আবক্ষ ঘোষটা টানিয়া। দাঢ়াইয়া ছিল সুচিত্তা গোপিনী।

বাবু পুলিনের দিকে চাহিয়া কাছারিকে উদ্দেশ করিয়াই কহিলেন, সে হারামজাদী কই?

বাখাল পাইক বসিয়া ছিল, কহিল, আজ্জে, তিনি চানে গেল, আসছেন।

বাবু পুলিনকে বলিলেন, পুলিন, তোমার খড়োর সম্পত্তি খারিজ করতে হবে।

পুলিন শশব্যস্তে কহিল, আজ্জে, সম্পত্তি আমার নয়, ওরই।

জোড়হত্তে অঙ্গুলি-নির্দেশে গোপীনীকে দেখাইয়া দিল।

বাবু কহিলেন, ওই হ'ল হে, ওই হ'ল, আমী আবু জ্ঞী। মুখ ধাকতে নাকে ভাত থাম কে হে? আর তুমি ধাকতে সম্পত্তির ও কে? ও সম্পত্তি পেলে কি ক'রে? কথা কও গো, চূপ ক'রে ধাকলে চলবে না।

অগত্যা গোপিনী যহু কষ্টে বলিল, আজ্জে, তিনি আমায় দিয়ে গিয়েছেন।

বাবু কহিলেন, তোমাকেই তবে খারিজ করতে হবে, পাঁচশো টাকা লাগবে।

পুলিন বলিল, আজ্জে, ও মেয়েমাহুষ—

বাবু ধরক দিয়া কহিলেন, তুই ধাম বেটো। বল গো, তুমি বল। আবার চূপ করলে যে, উত্তর দাও, পাঁচশো টাকা চাই আমার।

পথভ্রান্তকে যে পথ দেখাইয়া দেয়, সেই পথেই সে চলে। কিংকর্তব্যবিমৃত্তা গোপিনী পুলিনের কথা ধরিয়াই বলিল, আজ্জে, আমি যে মেয়েমাহুষ—

বাবু কহিলেন, আরে, সম্পত্তি তো মেয়েমাহুষ নয়। আচ্ছা, না পায়, সম্পত্তি তুমি পুলিনকে ছেড়ে দাও।

পুলিন শশব্যস্তে বলিল, আজ্জে না।

গোপিনীও বলিল, আজ্জে না।

বাবু চঞ্চী কহিলেন, আচ্ছা, তবে সম্পত্তি সদরে বাজেয়াপ্ত হবে। আবু পুলিন তুই বেটো ওই মহারীকে নিয়ে গাঁওয়ে চলাচলি করছিল কেন? ও সব হবে না, পরিবার নিয়েই ধাকতে হবে।

অভিমান অনবুক, স্থান কাল জ্ঞান নাই; পুলিন কিছু না বলিতেই গোপিনী আখা মাড়িয়া বলিল, না।

অভিবাদে বাবু চঞ্চী দীপ্তকষ্ঠে কহিলেন, চোগরাও হারামজাদী, ওই পুলিনকে নিয়েই তোকে ধাকতে হবে।

গোপিনী আতঙ্কাইয়া কানিয়া উঠিল।

ঠিক তখনই মহারী আসিয়া ভূর্মিঠ হইয়া অগাম করিয়া কহিল, বাবু, আমায় ডেব করেছেন?

বাবু মুখ বিসাইয়া আবু কথা কহিতে পারিলেন না। শব্দে বলোচলা মেঝেটি—চূড়ার শত

ଚାଲ ଯେଥା, ନାକେ ରମେଶ୍କଳି ଆକା, ମୁଖେ ମିଟି ହାସି, ଗାଲେ ହଇଟି ଟିଏୟ ଟୋଲ । ଅଜ୍ଞୀକେ ଦେଖିଯା
କ୍ଷଣେକ ତାହାର କଥା ସାରିଲା ନା ।

ମଙ୍ଗରୀ ପୁନରାୟ ବଲିଲ, ହୃଦୟ !

ଚମକ ଭାଙ୍ଗିବା ବାବୁ କହିଲେନ, ହୃଦୟ, ଏମ । ଶୁନଛ ଗୋ, ଓସବ ଚଲବେ ନା, ପୁଲିନେର ମଜ୍ଜେଇ ଧର
କରତେ ହବେ ।

ଶେଷଟା କହିଲେନ ଗୋପିନୀକେ । କଥାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶେ ମଙ୍ଗରୀର ମୃଷ୍ଟ ପଡ଼ିଲ ଭୟଭକ୍ତା ଗୋପିନୀର ଉପର,
ଦେ ଭାରିତ ପଦେ ନିକଟେ ଗିଯା ଗୋପିନୀକେ କାହେ ଟାନିଯା ଲାଇଲ ।

ଆଖାମ ଲୋକେ କଥାତେଓ ପାଯ, ମୃଷ୍ଟିତେଓ ପାଯ ; ସ୍ପର୍ଶେଓ ପାଯ ; ଗୋପିନୀ ମଙ୍ଗରୀକେ ଜଡ଼ାଇସା
ଧରିଯା କହିଲ, ରମେଶ୍କଳି !

ଉଜ୍ଜଗ ହାସିତେ ମଙ୍ଗରୀର ମୁଖଥାନି ଦୀପ ହଇସା ଡାଟିଲ, ବଲିଲ, ତମ କି ରମେଶ୍କଳି ?

ବାବୁ ପୁନରାୟ କହିଲେନ, ବୁଝଲେ, ଏହି ଆମାର ହୃଦୟ । ଉତ୍ତର ଦାଓ, ବାଜୀ କି ନା ? ଶୁନଛିଲ
ପୁଲିନ ?

ପୁଲିନ, ଗୋପିନୀ ଉଭୟେଇ ନୀରବ । ଉତ୍ତର ଦିଲ ମଙ୍ଗରୀ, ତେବେନିଇ ହାସିଯା, ହୃଦୟ, ଘାସି-ଜୀର
ଝଗଡ଼ା କି ଧରକେ ଯେତେ ?

ବାବୁ କହିଲେନ, ଆଲବାଂ ଯିଟିବେ, ନା ମିଟିଲେ ଚଲବେ ନା ।

ମଙ୍ଗରୀ ବଲିଲ, ନାହିଁ ଯଦି ଯେତେ ହୃଦୟ, ତାହି ବା କି ? ଆମରା ଜାତେ ବୋଟିମ, ଛିଁଡ଼ିଲେ ମାଳା
ଆୟରା ନତୁନ ଗୀଥି ।

ବାବୁ କହିଲେନ, ବେଶ, ତବେ ଓ ବଳାକେ ପତ୍ର କରକ ।

ଓପାଲେ ବସିଯା ବଲା ମୁଢକି ହାସିଲ ।

ଗୋପିନୀ ପ୍ରବଳ ପ୍ରତିବାଦେ ବଲିଲ, ନା ନା ।

ବାବୁ କହିଲେନ, ତବେ କି ମତଲବ କ୍ଷଣି ? କିନ୍ତୁ ଆମାର ରାଜ୍ୟ ଓସବ ବହମାସେ ଚଲବେ ନା ।

ପୁଲିନ କି ଏବେଟା ପ୍ରତିବାଦ କରିଲ, କିନ୍ତୁ ଏତ କ୍ଷିଣ ଯେ କାହାରେ ଥେବାଲେ ଆସିଲ ନା । ଦେ
ନକ୍ଷିଯା ଚଢ଼ିଯା ବଲିଲ, ଯେନ କୈର୍ବ ଆର ଧାକେ ନା । ଗର୍ଭେର ମାପ ଧରା ପଡ଼ିବାର ପୂର୍ବେ ଯେମନତର ବାହିର
ହେଲେଣେ ପାରେ ନା, ଅଥଚ କ୍ରୋଧେ ଗର୍ଭେର ଭିତରେ କୁଣ୍ଡଳୀ ପାକାଇସା ଯେମନ ବୋଲେ, ତେବେନିଇ ତାବେଇ
ତାହାର ମନ୍ତ୍ର ପାର ଥାଇତେଛିଲ ।

ମଙ୍ଗରୀ କିନ୍ତୁ ବେଶ ମବିନେ ମବଳ ପ୍ରତିବାଦ କରିଲ, ଜିଭ କାଙ୍ଗିଆ ଦେ ବଲିଲ, ଛି ଛି, ବାବୁ,
ଆଗମାକେ ଓସବ କଥା ବଲାତେ ନାହିଁ ।

ବାବୁ ଅନ୍ତର୍ମତ ହେଲୁ ମଙ୍ଗରୀକେ ଧରକ ଦିଯା କହିଲେନ, ଆଜ୍ଞା ଆଜ୍ଞା ଆଜ୍ଞା । ତୋମାରେ ଏଥିମେ ଧାର୍ତ୍ତା
ଚଲାଇଲା ନା, ପୋଜନେ ତୋମାର ନାମେ ପାଠ କଥା ବଲାଇଁ, ତୋମାର ଗ୍ରାମ ଛେଡ଼େ ଯେତେ ହବେ ।

ମଙ୍ଗରୀ ମବିନେ ବଲିଲ, ଆଜ୍ଞା, କୋଥାର ଯାବ ? ଯେହେମାହୁସ ଆସି—

ବାବୁ ତାହାର ମୁଖପାନେ ଚାହିୟା କହିଲେନ, ଆଜ୍ଞା, ଆମାର ମଜ୍ଜେ ଚଲ ତୁମି, ଆମାର ବାଜିକେ
ଥାବରେ ।

ମଙ୍ଗରୀ ବଲିଲ, ଆଜ୍ଞା, ବି-ଗିରି ଆମି କରତେ ପାରବ ନା ।

ବାବୁ କହିଲେମ, ଆଜ୍ଞା, କାଜ ତୋମାୟ କରତେ ହେ ନା ।

ମଞ୍ଜରୀ ହାସିଯା ବଲିଲ, ବାପ ବେ ! ରାଣୀମା ତା ହେଲେ ଭାତ ଦେବେନ କେନ ?

ବାବୁ ଏବାର ବେଶ ରଖ ଦିଯା କହିଲେନ, ସେ ଭାବନା ତୋମାୟ ଭାବତେ ହେ ନା । ଆମାଦେର ବାଗାନେ ତୋମାର ଝୁଲୁ କ'ରେ ଦେବ, ଏଥାନେ ଯେମନ ଆଛ ତେବେନି ଥାକବେ ।—ବଲିଯା ବାବୁ ହାସିଲେନ, ହାସିଟି ଗେଜଳା ରମେର ମତ, କେମନ ଯେନ ବିଶ୍ରି, କୁଂସିତ ଗଙ୍କେର ଆଭାସ ଦେୟ ।

ମଞ୍ଜରୀ କହିଲ, ଆମାର ପୋଡ଼ାର ମୁଖକେ କି ଆର ବଲବ !—ସତି ସତିଇ ଏ ମୁଖେ ଆଞ୍ଜନ ଦିତେ ହୟ । ଆପନି ରାଜୀ, ଆପନିଓ ଶେବେ—! ନା ଛୁର, ଆମି ଏ ଗାଁ ଛେଡ଼େ କୋଥାଓ ଯାବ ନା, ସେ ଯେ ଯା ବଲବେ ବଲୁକ ।

ବାବୁ ମେଷ୍ଟୋର ଶର୍ମା ଦେଖିଯା ସ୍ତର୍ଜିତ ହଇଯା ଗିଯାଛିଲେନ, ସହ୍ଲା ତିନି ଉପରେର ମତ ଚୌଥକାର କରିଯା କହିଲେନ, କେବା ହାରାମଜାଦୀ ? ଭୂତ ସିଂ, ଲାଗାଓ ଜୁଣି ହାରାମଜାଦୀକୋ ।

ବନ୍ଦ ଲୋହଦାର ମନ୍ତ୍ରହଞ୍ଜିତ ଠେଲିଯା ଖୁଲିଲେ ପାରେ ନା, ଆବାର ଅର୍ଗଲ ଖୁଲିଲେ ଆଘାତେର ଅପେକ୍ଷାଓ ମର ନା, ଖୁଲିଯା ଯାଏ । ମନେର ଦରଜାର ଠିକ ଅର୍ଗଲଟିତେ ହାତ ପଡ଼ିଲେଇ ସେ ଖୁଲିଯା ଗେଲ, ତିକରେର ମାନୁଷଟି ବାହିରେ ଆମିଲ, ସେ ଏକଟା ଭୀଷଣ ଦାପେ ଈକିଯା ଉଠିଲ, ଥବରଦାର !

ବାଖାଲ ପାଇକେର ଶିଥିଲ ମୁଣ୍ଡର ଲାଟିଗାଛଟା କାହିଁଯା ଲହିଯା ମାଟିତେ ଠୁକିଯା ପୁଲିନ ବୁକ ଫୁଲାଇଯା ଦାଡ଼ାଇଲ ।

ବ୍ୟାପାରଟା ଗଡ଼ାଇତ କତଦୂର କେ ଜାନେ, କିନ୍ତୁ ଲୋକେ ବ୍ୟାପାରଟା ଗୋଟା ବୁଝିଲେ ନା ବୁଝିଲେ ମଞ୍ଜରୀ ହରିତ ପଦେ ପୁଲିନ ଓ ଗୋପିନୀର ହାତ ଧରିଯା ଟାନିଯା ଲହିଯା ବାହିର ହଇଯା ଗେଲ ।

ସ୍ତର୍ଜିତ ଭାବଟା କାଟିଲେଇ ବାବୁ କହିଲେନ, ଭୂତ ସିଂ !

ବଲା ମୁହଁକଠେ କହିଲ, ଛୁର, ଓଇ ମଞ୍ଜରୀର ମଙ୍ଗେ ଗୋକୁଳବାଟିର ଥାନାର ଦାରୋଗାର ପରିବାରେର ମଙ୍ଗେ ଖୁବ ଶ୍ରୀ, ଏକଟୁ ବୁଝେ—

ବଲାର କଥାଟା ଟାକିଯା ଦିଯା ଲାଗି ହୁଣ୍ଡେ ଭୂତ ସିଂ ଘ୍ୟାନଘ୍ୟାନ କରିଯା ବଲିଲ, ଛୋର, ଛୁମ ।

ବାବୁ କହିଲେନ, କୁଛ ନେହି, ଯାଓ ।

ମଞ୍ଜରୀ ଛୁଇଜନେର ହାତ ଧରିଯା ଆସିଯା ଉଠିଲ ଏକେବାରେ ରାମଦାସେର ବାଢିଲେ । ଶାରାଟା ପଥ ମେ ଯେନ କି ଭାବନାୟ ତୋର ହଇଯା ଛିଲ,—ଭାବନା ବଲିଲେ ଠିକ ହୟ ନା, ମେ ଯେନ ଏକଟା ଆବେଶ, ଏକଟା ନେଶ୍ନ ।

ପୁଲିନ ଲାଗି ହାତେ ବାହିରେ ବସିଲ, ଆର ଘରେ ଯେବେତେ ବସିଯା ନୀରବେ ଚୋଥେର ଜଳ ଫେଲିଲେ-ଛିଲ ଦୁଇଟି ନାରୀ । ଗୋପିନୀ ନତ ଦୃଷ୍ଟିତେ, ଆର ମଞ୍ଜରୀ ତାହାର ମୁଖେ ପାନେ ଚାହିଯା ଯେନ ମେଶାର ତୋର ହଇଯା ବସିଯା ଛିଲ ।

ସହ୍ଲା ହାସିଯା ମେ କହିଲ, ବସକଲି !

ଗୋପିନୀ ମୁଖ ତୁଲିଯା ହାସିଲ, ବଡ ବିପଦେର ହାସି, ଯେନ ମଲିନ ଫୁଲାଗି ।

ମଞ୍ଜରୀ ବଲିଲ, ଏକ କାହାରି ଲୋକେର ସାମନେ ରସକଳି ପାତିଯେଇ, ‘ନା’ ବଲେ ତୋ ଚାବେ ନା । ଗୋପିନୀ କହିଲ, ହୟ ।

ମଞ୍ଜରୀ ବଲିଲ, ତା ଭାଇ, ଅହୁଷାନଟା ହେଁ ଥାକ, ତୁମି ଆମାର ନାକେ ରସକଳି ଏଁକେ ଦାଓ, ଆମି ତୋମାର ଦିଇ,—ଯା ନିଯମ ତା ତୋ କରନ୍ତେ ହେବ ।—ବଲିଯାଇ ଖୁଜିଯା ପାତିଯା ସବ ସରଙ୍ଗାୟ ବାହିର କରିଯା ତିଳକମାଟି ଘରିତେ ବଲିଲ ।

ତାରପର ଗୋପିନୀର କୋଲ ଯେଁଯିଯା ବଲିଯା କହିଲ, ତୁମି ଭାଇ, ଆଗେ ବଲେଇ, ଆଗେ ତୋମାର ପାଲା । ଦାଓ, ଆମାର ନାକେ ରସକଳି ଏଁକେ ଦାଓ ।—ବଲିଯା ନିଜେର ଆକା ରସକଳିଟି ମୁଛିଯା ଫେଲିଲ ।

ହତ୍ତବ ଗୋପିନୀ କଞ୍ଚିତ କଠେ ମଞ୍ଜରୀର ନାକେ ରସକଳି ଆକିଯା ଦିଲ ।

ମଞ୍ଜରୀ ବଲିଲ, ଦାଡ଼ାଓ, ଶାକୀ ତାକି ।—ବଲିଯା ବାହିରେ ପୁଲିନକେ ଡାକିଲ, ସେଇ ମୃତ୍ୟୁ କଠ, ରସକଳି, ଏମ ବଲି ।

ପୁଲିନକେ ଲହିଯା ଗୋପିନୀର ହାତେ ହାତେ ନିଜେର ହତ୍ତବଙ୍କନେ ବୀଧିଯା ଦିଯା କହିଲ, ଏହ ନାଓ ରସକଳି, ଆମାର ରସକଳି ତୋମାୟ ଦିଲାମ ।

ପୁଲିନେର କଥା ଶରିଲ ନା ।

ତାରପର ପୁଲିନକେ ବଲିଲ, ଆମି ଦିଛି, ‘ନା’ ବ’ଲ ନା ।

ଗୋପିନୀ ଓ ପୁଲିନ ବିଶ୍ଵିତ ନିର୍ବାକ ।

ଶହ୍ସା ଗୋପିନୀ ମଞ୍ଜରୀର ହାତ ଧରିଯା ଟାନିଯା ବଲିଲ, ନା ନା, ତୁମି ସ୍ଵର୍ଗ ଏମ, ଆମରା ହୁବୋନେ—

ବର୍ମୋଛଳା ବର୍ମୋଛଳାର ମତଇ କହିଲ, ଦୂର, ଆମି ଯେ ରସକଳି !

ବୈକାଳେର ମୁଖେ ମଞ୍ଜରୀ କହିଲ, ଦାଡ଼ାଓ, ଆମି ଏକବାର ଗାୟେର ହାଲଚାଲ ଦେଖେ ଆମି ।

ପୁଲିନ ବାଧା ଦିଯା କହିଲ, ମେ କି, ଏକଳା ?

ମଞ୍ଜରୀ ହାନିଯା ଚଲିଯା ପଡ଼ିଲ, ବଲିଲ, ଭୟ କି ! ଆମାର ରସକଳି ଯେ ମଜେ ।—ବଲିଯା ନାକେର ରସକଳି ଦେଖାଇଯା ଦିଲ । ତାରପର ଆବାର କହିଲ, ଭୟ ନାହିଁ, ଆମି ବାହିରେ ବାହିରେ ଧରି ନେବ, ତେବେଳ ତେବେଳ ବୁଝିଲେ ଆମି ଗୋକୁଳବାଟୀ ଥାନାୟ ଥାବ । ଆଉ ରାତ୍ରେ ନା ଫିରିତେଣ ପାରି, ବୁଝିଲେ ? ଥବରନ୍ତାଯ, ତୋମରା ବେବିଶ ନା, ଦିବି ବାହିଲ, ମାଥା ଥାଓ ।

ମେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ପରିହାସେର ବିଦ୍ୱୁତ ଛିଲ ନା, ପୁଲିନ ମେ କଥା ଅବହେଲା କରିତେ ପାରିଲ ନା ।

ମଞ୍ଜରୀ ଚଲିଯା ଗେଲ, ରାତ୍ରେ ଫିରିଲ ନା ।

ପରଦିନ ପ୍ରାତି ବଲାଇ ଆମିଯା ଡାକିଲ, ମିତେ !

ମଞ୍ଜରୀର ସଂବାଦେର ଆଶ୍ରାୟ ନିଜେର ବିପଦେର ଆଶକ୍ତା ତୁମ୍ଭ କରିଯା ଦରଜା ପୁଲିଯା କହିଲ, ଏମ ।

ବଲାଇ ବଲିଲ, ବେଶ ବେଶ, ତା ମଞ୍ଜରୀକେ ଦିଯେ ଟାକାଟା ପାଠାଲି କେନ ? ନିଜେ ଗେଲେଇ ତୋ ଛ'ତ । ତା ଓ ବେଶ ଜାଗଇ ହ'ଲ । ବାବୁଓ ବଲାନେ, ବଲାଇ, ପୁଲିନ ସଥିନ ପଞ୍ଚାଶ ଟାକା ଉପରିମାନାଇ

ଦିଲେ, ତଥିମ ଆର ତାର ଉପର ହାଗ ନାହିଁ ଆମାର । ତା ପୁଣିନ ବୋଧ ହୁଏ ଭରେ ଆମେ ନାହିଁ, ତୁହାର ମଙ୍ଗରୀକେ ଦିଲେ ପାଠିରେଛେ । ମଙ୍ଗରୀକେଓ ମାପ ହେଲେ ଗିରେଛେ । ତା ଏକବାର ଆଜି ସାଥ, ବାବୁକେ ପେରାଯି କରେ ଆସିଲା । ତୁ ନାହିଁ, ଆମିଓ ସବ ବଂଦେ କ'ମେ ଦିଲେଛି ।

ପୁଣିନେର କଥା ଶରିଲ ନା ।

ଅମିଲ ନା ଦେଖିଯା ବାର କଥେକ ହଙ୍କା ଟାନିଯା ବଲାଇ ଚଲିଯା ଗେଲ । ପୁଣିନ ଶତିତେବ୍ର ହଣ୍ଡ ଦାଢାଇଯା ରଖିଲ । କେ ଜାନେ—କତକ୍ଷଣ ! ଏକଟି ପୁଁଟିଲି କିଥେ ମଙ୍ଗରୀ ଆସିଯା ହାସିଥୁଥେ ଆଖାସ-ମତ ହେଲିଯା ମଧୁଥେ ଦାଢାଇଯା ତାକିଲ, ରମକଲି ।

ପୁଣିନ କଥା କହିଲ ନା ।

ହାସିଯା ମଙ୍ଗରୀ କହିଲ, ରମକଲି, ରାଗ କରେଛ ?

ପୁଣିନ ଅଭିମାନଭରେ ବଲିଲ, ତୁମି ଜମିଦାରକେ—

ମଙ୍ଗରୀ କହିଲ, ଜଳେ ବାଲ କ'ରେ କୁମିରେର ମଙ୍ଗେ ବାଦ କରା କି ଚଲେ ଗୋ ? ତାଇ ବିଟିରେ ଫେଲାମ ।

ପୁଣିନ କହିଲ, ଟାକା—

ମଙ୍ଗରୀ କଥା କାହିଁଯା ବଲିଲ, ସେ ତୋ ତୋମାରଇ ଗୋ, ଆମି କି ତୋମାର ପର ?

ତାରପର ପୁଣିନେର ହାତ ଦୁଇଟି ଧରିଯା କହିଲ, ତବେ ଆସି ।

ଉଦ୍ଭାସେର ମତ ପୁଣିନ ବଲିଲ, କୋଥାଯ ?

ମଙ୍ଗରୀ କହିଲ, ବୃଦ୍ଧାବନ ।

ପୁଣିନ ଅଭିମାନ କରିଯା ବଲିଲ, ରମକଲି !

ମଙ୍ଗରୀ କହିଲ, ଆମି ତୋ ତୋମାରଇ ଗୋ ।

ଗୋପିନୀ ଧାରେର ପିଛନେ ଛିଲ, ମଧୁଥେ ଆସିଯା ଯେନ ଦାବି କରିଲ, ନା, ଯେତେ ପାରେ ନା ।

ମଙ୍ଗରୀ ବଲିଲ, ତୌରେର ମାଜ ଖୁଲେ କୁକୁର ହବ ?

ଗୋପିନୀ କହିଲ, ବଲ ତବେ, ଫିରେ ଆସବେ ?

ମଙ୍ଗରୀ ବଲିଲ, ଆସବ ।

ଗୋପିନୀ କହିଲ, ଆସବେ ? ଦେଖେ ।

ଉଦ୍ଭବ ନା ହିଯା ମଙ୍ଗରୀ ହାସିଯା ପୁଁଟିଲିଟି ତୁଲିଯା ଲଈଯା ରାଜାର ନାମିଯା ପଡ଼ିଲ । ବିଚିତ୍ର ଲେହାନୀ, ବହଞ୍ଚେର ମାଆ-ମାଧୁରୀତେ ଭରା, କେ ଜାନେ ତାର ଅର୍ଥ ?

ଚଲିଲେ ଚଲିଲେ ଗାନ ଧରିଲ—

“ଲୋକେ କମ ଆମି ହୃଦୟ-କଳାକିନୀ ;

ମଧ୍ୟ, ଲେଇ ଗରବେ ଆମି ଗରବିନୀ ଗୋ,

ଆମି ଗରବିନୀ ।”

ମାକେ ତାହାର ରମକଲି, ମୁଖେ ତାହାର ହାସି, ଚଲନେ ଲେ କି ହିଜୋଲ, ରମଧାରା ଲେ ନରୀଙ୍କ ହାପାଇଯା ବାରିତେଲି ।